YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH SHAROITIDA AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Ergasheva Nafisa Baxriddinovna
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filliali
“Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Abdukaxxorova Mashhura
O‘zMU JF Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi
ibragimovamuhayyo20@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda qayta tiklanuvchi energetika, ekologik toza qishloq xo‘jaligi, chiqindilarni qayta ishlash, ekoturizm va yashil kasblar sohalarida yangi ish o‘rinlari yaratish hamda uy xo‘jaliklarining daromad manbalarini kengaytirish imkoniyatlari o‘rganilgan. Tahlil natijasida yashil iqtisodiyotga o‘tish aholi bandligi va daromadlarini oshirishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan hamda O‘zbekiston sharoitida inklyuziv yashil o‘sishni ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, aholi daromadlari, yashil ish o‘rinlari, bandlik, qayta tiklanuvchi energiya, inklyuziv o‘sish, kambag‘allikni qisqartirish, barqaror rivojlanish.

Jahonda ro‘y berayotgan iqlim o‘zgarishlari, tabiiy resurslarning qisqarishi va atrof-muhit ifloslanishining ortishi iqtisodiy o‘sish modellarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. An’anaviy, resurslarni ko‘p talab qiladigan o‘sish modeli uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlay olmasligi ayon bo‘ldi. Shu bois yashil iqtisodiyotga o‘tish nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy vazifa sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Yashil iqtisodiyot tushunchasi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (YUNEP) tomonidan inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshirib, atrof-muhitga zarar va ekologik tanqislikni sezilarli kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida talqin etiladi. Bu ta’rifda aholi farovonligi, ya’ni daromad va bandlik masalalari yashil o‘tishning markaziy maqsadlaridan biri sifatida qaraladi. Demak, yashil iqtisodiyotga o‘tish faqat ekologik majburiyat emas, balki aholi daromadlarini oshirishning yangi manbalarini shakllantirish imkoniyatidir.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Xalqaro mehnat tashkiloti, Jahon banki va OECD hisobotlarida yashil o‘sish va inklyuziv rivojlanish o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Xususan, Xalqaro mehnat tashkiloti hisob-kitoblariga ko‘ra, energetika tarkibini o‘zgartirish va aylanma iqtisodiyotga o‘tish dunyo miqyosida yo‘qotilgan ish o‘rinlaridan ko‘ra ko‘proq yangi ish o‘rinlari yaratadi. Shu bilan birga, tadqiqotlarda yashil o‘tishning foydalari aholi qatlamlari o‘rtasida notekis taqsimlanishi, kasbiy ko‘nikmalar yetishmasa, ayrim tarmoqlarda band bo‘lganlar daromadini yo‘qotishi mumkinligi ta’kidlanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham yashil iqtisodiyotga o‘tish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan. 2019-yilda tasdiqlangan 2019–2030-yillar davrida yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi energiya samaradorligini

oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini ko‘paytirish va resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutadi. Biroq mazkur jarayonning aholi, ayniqsa qishloq joylarda yashovchi oilalar va yoshlar daromadlariga ta’sirini kompleks tahlil qilish hamda daromad oshirish mexanizmlarini ilmiy asoslash hamon dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida aholi daromadlarini oshirish yo‘nalishlarini nazariy hamda amaliy jihatdan asoslash, yashil tarmoqlarning bandlik va daromadga ta’sirini baholash va O‘zbekiston sharoitida ularni samarali joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu tadqiqotda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlarini baholash uchun kompleks va tizimli yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini iqtisodiy-statistik tahlil, qiyosiy tahlil hamda ilmiy deduksiya va induksiya usullari tashkil etib, butun tadqiqot jarayoni uchta asosiy bosqichda amalga oshirildi.

Birinchi bosqichda mavzuga oid xalqaro va mahalliy akademik adabiyotlar, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Xalqaro mehnat tashkiloti, Jahon banki hamda Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotining rasmiy hisobotlari va ilmiy maqolalari sifat (qualitative) tahlili usuli orqali o‘rganildi. Ushbu bosqichda yashil iqtisodiyot, yashil ish o‘rinlari va inklyuziv o‘sish o‘rtasidagi nazariy bog‘liqliklar umumlashtirildi.

Ikkinchi bosqichda yashil tarmoqlarning bandlik va daromadlarga ta’sirini baholash uchun kontent-tahlil va qiyosiy-strukturali tahlil usullari qo‘llanildi. Bunda qayta tiklanuvchi energetika, ekologik toza qishloq xo‘jaligi, chiqindilarni qayta ishlash va ekoturizm sohalarining aholi daromadlarini oshirishdagi amaliy natijalari xalqaro tajriba misolida tahlil qilindi.

Uchinchi bosqichda esa O‘zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari tizimli tahlil qilindi. To‘plangan ma’lumotlar va empirik kuzatishlar asosida yashil tarmoqlarda aholi bandligini oshirish va daromad manbalarini kengaytirish mexanizmlari hamda ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi mantiqiy umumlashtirish usuli orqali asoslab berildi.

Tadqiqotning axborot bazasini Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish bo‘yicha statistik ma’lumotlar bazasi, O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ko‘rsatkichlari hamda xalqaro ilmiy resurslardagi ochiq manbalar tashkil etdi.

Olib borilgan tadqiqotlar va to‘plangan ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yashil iqtisodiyotga o‘tish yangi ish o‘rinlari yaratish, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va resurs xarajatlarini kamaytirish orqali aholi daromadlarini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqot davomida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari quyidagi ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha aniqlandi:

Qayta tiklanuvchi energetika sohasi daromad oshirishning muhim yo‘nalishi sifatida baholandi. Quyosh va shamol energetikasi obyektlarini qurish, o‘rnatish va xizmat ko‘rsatish yangi kasblar va doimiy ish o‘rinlari yaratadi. Shuningdek, uy xo‘jaliklari tomonidan kichik quyosh panellarini o‘rnatish elektr energiyasi uchun

xarajatlarni kamaytiradi, ortiqcha energiyani tarmoqqa sotish esa qo‘shimcha daromad manbaiga aylanadi.

Qishloq xo‘jaligida tomchilatib sug‘orish, suvni tejovchi texnologiyalar va organik dehqonchilik fermer hamda dehqon xo‘jaliklarining xarajatlarini kamaytirib, hosildorlik va mahsulot sifatini oshiradi. Ekologik toza mahsulotlarga talabning ortib borishi ularni yuqori narxda, shu jumladan eksport bozorlarida sotish imkonini beradi va qishloq aholisi daromadlarining barqarorligini ta’minlaydi.

Chiqindilarni yig‘ish, saralash va qayta ishlash hamda aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ikkilamchi xom ashyodan mahsulot ishlab chiqarish, ta’mirlash va qayta ishlatish xizmatlari mahalliy darajada ish o‘rinlari yaratishga, xususan, ayollar va yoshlar bandligini oshirishga xizmat qiladi.

Ekoturizm, agroturizm va mahalliy hunarmandchilikni rivojlantirish tabiiy hududlarni muhofaza qilish bilan birga, aholining qo‘shimcha daromad olishiga yo‘l ochadi. Mehmon uylari, gid xizmatlari, mahalliy mahsulotlar savdosi orqali turizm daromadlarining katta qismi mahalliy hamjamiyatda qolishi mumkin. Bu, ayniqsa, chekka va tabiiy resurslarga boy hududlar uchun ahamiyatlidir.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish yangi malaka talab qiladigan kasblar, ya’ni energiya auditori, quyosh tizimlari montajchisi, ekologik monitoring mutaxassisi kabi yo‘nalishlarni shakllantiradi. Kasb-hunar ta’limi va qayta tayyorlash dasturlari orqali ushbu ko‘nikmalarni egallagan aholi yuqori malakali va yuqori haq to‘lanadigan ish o‘rinlariga ega bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yashil iqtisodiyotga o‘tish aholi daromadlarini oshirishning samarali yo‘nalishlarini ochib beradi. Xususan, qayta tiklanuvchi energetika sohasida yangi ish o‘rinlari yaratish, uy xo‘jaliklarining energiya xarajatlarini kamaytirish, qishloq xo‘jaligida resurs tejamkor texnologiyalarni qo‘llash va ekologik toza mahsulot yetishtirish daromad o‘sishiga xizmat qiladi. Shuningdek, chiqindilarni qayta ishlash va ekoturizm kabi sohalar kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirib, aholining daromad manbalarini kengaytiradi.

Biroq yashil o‘tish o‘z-o‘zidan barcha aholi qatlamlari uchun teng foyda keltirmasligi aniqlandi. An’anaviy, yuqori uglerodli tarmoqlarda band bo‘lgan ishchilar daromadini yo‘qotish xavfi mavjud, yangi texnologiyalar va moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati esa kam ta’minlangan oilalarda cheklangan. Shu sababli, yashil iqtisodiyotga o‘tishning daromadga ta’siri qayta tayyorlash, imtiyozli moliyalashtirish va ijtimoiy himoya mexanizmlari bilan birgalikda amalga oshirilganda eng yuqori samara beradi.

O‘zbekiston sharoitida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun bir qator amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi. Birinchidan, aholi, ayniqsa yoshlar va ayollar uchun yashil kasblarga o‘qitish va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish lozim. Ikkinchidan, uy xo‘jaliklari va kichik tadbirkorlarga quyosh panellari, suvni tejovchi texnologiyalar va chiqindilarni qayta ishlash uskunalarini sotib olish uchun imtiyozli kreditlar va subsidiyalar mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Uchinchidan, qishloq hududlarida

ekologik toza mahsulot yetishtirish, kooperatsiya va ekoturizmni qo‘llab-quvvatlash orqali mahalliy daromad manbalarini diversifikatsiya qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni to‘g‘ri tashkil etilganda yangi ish o‘rinlari yaratish, tadbirkorlikni rivojlantirish va resurs xarajatlarini kamaytirish orqali aholi daromadlarini oshirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi hamda inklyuziv va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

7. International Labour Organization. (2018). *World Employment and Social Outlook 2018: Greening with jobs* (Research Report PDF). International Labour Office.

8. International Renewable Energy Agency. (2023). *Renewable Energy and Jobs: Annual Review 2023* (Annual Report PDF). IRENA.

9. OECD. (2011). *Towards Green Growth* (Policy Report PDF). OECD Publishing.

10. United Nations Environment Programme. (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication* (Synthesis Report PDF). UNEP.

11. World Bank. (2012). *Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development* (Research Report PDF). The World Bank.

12. Zhironkin, S., & Cehlár, M. (2022). Green Economy and Sustainable Development: The Economic and Policy Aspects. *Resources*, 11(11), 103 (Research Article PDF).

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi PQ-4477-son qarori “O‘zbekiston Respublikasining 2019–2030-yillar davrida yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.

O‘ZBEKISTONDA BARQAROR RIVOJLANISHNI TA’MINLASH VA YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INSON KAPITALINING O‘RNI

Saidaxmedova Dilafruz Saidbaxromovna
O‘zMU Jizzax filiali dotsenti, p.f.n.
Abdiyeva Dilso‘z Nasritdin qizi
O‘zMU Jizzax filiali assistenti

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda barqaror rivojlanishni ta’minlash va yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda inson kapitalining o‘rni tahlil qilingan. Jahon banki, BMT Taraqqiyot dasturi va Xalqaro mehnat tashkiloti ma’lumotlari asosida yashil transformatsiyaning samaradorligi inson kapitali sifatiga bevosita bog‘liqligi asoslangan va uni rivojlantirishga oid takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, yashil transformatsiya, inson kapitali, inson kapitali indeksi, ta’lim sifati, yashil ko‘nikmalar.